

SİVAS KONGRESİ'NDE İKİ NİĞDELİ*

TWO PEOPLE FROM NİĞDE AT SİVAS CONGRESS

*Osman Kubilay GÜL*****Özet:**

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra İtilaf devletlerinin Osmanlı topraklarını işgal etmek için önlerinde hiçbir engel kalmamıştır.

Devletin yöneticileri kurtuluş çaresi olarak itilaf güçlerine kayıtsız şartsız teslim olmayı ve onların vicdanına sığınmayı uygun görmüşlerdir. Milletın kaderi itilaf devletlerinin ellerine bırakılmış vaziyettedir. Böyle bir durumda Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki vatanseverler milletin kaderini ellerine almak için çalışmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması ile başlayan milli mücadele, büyük gayretler sonunda hızlı bir şekilde teşkilatlanmıştır.

Kuşkusuz Sivas Kongresi Milli Mücadele tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ulusal kongre olmasının yanında aldığı kararlarla Milli Mücadeleye yön vermiştir. Önemli kararların alındığı Sivas Kongresi'nin delegelerinin de Milli Mücadele tarihinde önemli bir yer tutması gerekmektedir. Pek çok sıkıntı ve yokluk içerisinde vatanlarını kurtarmak için Mustafa Kemal Paşa'nın davetine icabet eden bu şahısların Türk gençleri tarafından tanınması lazımdır.

Bu çalışmamızda Sivas Kongresi'ne katılan Niğde delegelerinin faaliyetlerini açıklamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Mustafa (Soylu) Bey, Halit Hami (Mengü) Bey, Sivas Kongresi, Niğde.

Abstract:

After armistice of Moudros was signed, allied powers had no obstacle to occupy the Ottoman lands. As a way of liberation, the administrators of the state approved of surrendering to allied powers unconditionally and taking refuge in their conscience. The destiny of nation was given up to allied powers.

* Bu çalışma, 3-6 Mayıs 2012 tarihleri arasında Niğde'de düzenlenen "I. Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü – Giresun kubilaygul@gmail.com

In such a situation, patriots in the leadership of Mustafa Kemal Pasha started to work to retrieve the destiny of nation. National struggle which started with Ataturk's landing in Samsun was organized rapidly after big efforts.

There is no doubt that Sivas Congress has an important place in the history of national struggle. It shaped the national struggle with its decisions in addition to being a national congress. The delegates of Sivas Congress where important decisions were taken need to have a place in national struggle as well. These people who accepted the invitation of Ataturk to save their country in hardship and poverty need to be known by Turkish Youngs.

We tried to explain the activities of delegates of Nigde at Sivas Congress. In addition to their activities at Sivas Congress.

Key words: Mustafa (Soylu), Halit Hami (Mengü), Sivas Congress, Nigde.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin de katılmış olduğu birinci dünya savaşı kendisi için bir hezimet olarak sona ermiştir. Savaşın sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sayesinde itilaf devletleri Osmanlı topraklarında istediği gibi hareket etme hatta toprakları paylaşma yetkisini elde etmiştir.

İstanbul, itilaf devletlerinin vicdanına sığınarak itilaf devletlerinin paylaşımından arda kalan topraklarda varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Kurtuluşun İngiliz himayesinde yahut Amerikan mandasında olduğunu dillendiren pek çok kişi ve yönetici vardır.

Bu düşüncelerin yanında hepimizin bildiği gibi Mustafa Kemal Paşa, kurtuluşun itilaf devletlerine karşı topyekûn bir direnişten geçtiği görüşündedir.

Milli Mücadele'nin önemli şehirlerinden bir tanesi kuşkusuz Sivas'tır. Sivas'ı bu kadar önemli yapan ise Milli Mücadele'nin planlamasının yapıldığı kongrenin Sivas'ta toplanmış olmasıdır. Ayrıca Sivas, Mustafa Kemal'in şahsında Milli Mücadele'ye 108 gün boyunca ev sahipliği yapmıştır.

Sivas'ı bu mücadelede ön plana çıkaran şey Mustafa Kemal'in Sivas'ta bir kongre düzenlemesi kadar Sivaslıların Mustafa Kemal ve arkadaşlarına gösterdiği yakınlıktır.

Mustafa Kemal, Sivas'a geldiğinde dâhiliye nazırlığı tarafından görevden alınmış vaziyettedir. Ayıca Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Sivas valisi Reşit Paşa'ya çektiği telgrafta "... *Dâhiliye Nezareti'nin size kesin emri, artık o zatın (Mustafa Kemal'in) görevden alınmış olduğunu bilmek,*

kendisi ile hiçbir resmi işleme girişmemek, hükümet işleri ile ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemektir. Bu genelgeye uygun hareket etmekle, ne gibi sorumlulukların giderilmiş olacağını takdir buyuracağınıza eminim...” (Atatürk, 2000: 25) diyerek hem Mustafa Kemal’e yardım edilmesini engellemekte hem de üstü kapalı olarak Reşit Paşa’yı tehdit etmektedir.

Mustafa Kemal’in Sivas’a geldiği sıralarda Sivas’ta bulunan Elazığ Valisi Ali Galip, Reşit Paşa’yı Mustafa Kemal’i tutuklamaya ikna etmeye çalıştıysa da başarılı olamamıştır (Doğanay, 2004: 201). Ali Galip ayrıca Sivas sokaklarına Mustafa Kemal’in asi ve zararlı bir adam olduğuna dair beyannameler de yapıştırtmıştır (Atatürk, 2000: 27).

Bütün bu çabalara rağmen Mustafa Kemal Sivas halkı tarafından sevinç gösterileri ile karşılanmıştır. Sivaslıların bu davranışı Mustafa Kemal’in Sivas’ta bir kongre toplanması hususunda verdiği kararın ne kadar isabetli olduğunu gösterdiği gibi, daha sonraki faaliyetlerinde de Sivas’ı önemli bir yerde görmesini sağlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa’nın Amasya Tamiminde her bakımdan Anadolu’nun en güvenli yeri olarak bahsettiği Sivas’ın itilaf güçlerinin işgaline karşı güvenli olmasının yanında, halkın kongreye ve dolayısıyla Milli Mücadele’ye sahip çıkması hususunda da en güvenilir yeri olduğunu göstermektedir.

27 Haziran’da Mustafa Kemal’in büyük bir coşkuyla karşılayan Sivaslılar ilk sınavlarını başarı ile vermişlerdir. Bu sayede hem Kongreye hem de Mustafa Kemal’e kısa bir süre de olsa ev sahipli yapma onuruna erişmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın çağrısına uyan pek çok vatanperver, her türlü baskı ve sıkıntıya göğüs gererek Sivas’a doğru hareket etmeye başlamıştır.

Bu vatanperverlerden iki tanesi Niğdeli öğretmen Ratipzade Mustafa (Soylu) ve Bor’dan katılan belediye başkanı Halit Hami (Mengi) Beylerdir. Sivas Kongresi ve sonrası faaliyetleri hakkında bilgi vermeden önce bu şahısların kısa özgeçmişlerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Mustafa Bey 1883’de Niğde’de doğmuştur. Ratip Efendi’nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Niğde’de tamamladıktan sonra girdiği Konya İdadisi birinci sınıfından babasının ölümü nedeniyle ayrılmak zorunda kalmıştır. Annesinin yardımı ve teşviki ile evlerinde bulunan zengin kütüphanelerinden yararlanarak kendisini yetiştirmiştir. Bu arada Fransızca ve müzik dersleri de almış ve Niğde Lisesi’ni bitirmiştir (Denizli, 1996: 166).

Ailesinin geçimi için 1903 yılı Ocak ayında Nafia Kalemünde kâtip olarak çalışmaya başlamıştır. 26 Ekim 1913 tarihinde Niğde Muhasebe Kalemine başkâtip olmuştur. 1 Ekim 1915'te Maarif Dairesi Muhasebe ve Tahrirat Başkâtipliğine nakledilmiştir. Bu görevlerinin yanı sıra Darülhilafe Medreselerinde öğretmenlik yapmıştır (Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923 C. III, 1995: 811).

Sivas Kongresi'nden Temsil Heyeti'ne seçilen Mustafa Bey, heyetteki görevini çok fazla devam ettiremeyerek Niğde'ye dönmüştür. Daha sonra milletvekili seçilerek Ankara'ya gitmiştir. Mustafa Bey'in vekilliği hastalığı yüzünden çok uzun sürmemiştir. 26 Nisan 1920'de katıldığı mecliste herhangi bir komisyonda görev alamadığı gibi mecliste konuşma dahi yapamamıştır. Ankara'da uzun süre kalamayan Mustafa Bey, Niğde'ye dönmüş ve 26 Aralık 1920 henüz 36 yaşındayken vefat etmiştir (Koç, 2009:50).

Halit Hami Bey ise 1884 yılında Niğde'nin Bor kazasının Armutlu Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Hüsnü Efendi, annesi Huriye Hanım'dır (Denizli, 1996:164).

Rüştiye eğitimi görmüş olan Halit Hami Bey, memuriyete Tahrirat Kâtipliği görevi ile başlamıştır. On iki yıl mal memurluğu ve müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur (Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, C. III, 1995: 634).

Karaman Mal müdürlüğü görevindeyken, 1914 yılında Bor Belediye Başkanlığı'na tayin olmuştur. 1915 yılında Aksaray Kaymakamlığı, daha sonra Karaman Belediye Başkanlığı görevlerini yerine getirmiştir. 1920 senesinde Bor Belediye Başkanlığı seçimlerini kazanarak başkan olmuştur. Belediye başkanlığı milletvekili seçilinceye kadar devam etmiştir (Koç, 2009: 62).

Halit Hami Bey ayrıca Bor'un Milli Mücadele'ye fiilen katılması hususunda da önemli çalışmalar yapmıştır. Yazıcızade Hazım Ağa'nın Çakılbağ'deki bağında yapılan teşkilatlanma toplantısına 20 arkadaşı ile birlikte katıldığı gibi, burada alınana kararlar doğrultusunda Nevşehir ve Ürgüp'ün milli mücadeleye kazandırılması çalışmalarını da üzerine almıştır. Halit Hami Bey'in bu gayretleri sonunda Niğde Kuva-yı Milliye Teşkilatı tamamlanmıştır (Koç, 2000: 62).

Halit Hami Bey, Sivas Kongresi'nden sonra Millet Meclisi'nde de görevine devam etmiştir. Daha sonra III, IV, V, VI ve VII dönemlerde de milletvekili olarak meclisteki yerini almıştır. Vekilliği boyunca Dilekçe, Kavanin-i Maliye, İmar ve İskan, Sıhhiye, Nafia, Layiha ve İskan komisyonlarında çalışmıştır. Ayrıca Edirne ve Adana'nın kurtuluşu törenlerine katılan heyette de yer almıştır. (Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, C. III, 1995: 634) Halit Hami

Bey, vekilliği boyunca, Kuvvei Elektrikeye (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 17, Birleşim, 95: 108, 109, 133, 136) ve İtfaiy Cürüm (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 19, Birleşim, 14: 212) kanunlarının değiştirilmesine dair kanun teklifleri vardır. Halit Hami Bey, üç adet de önerge vermiştir¹. Halit Mengi siyasi hayattan çekilince Bor'da mütevazı bir hayat sürmüştür. Ekim 1958 tarihinde vefat etmiştir (Koç, 2009: 62).

Sivas Kongresi'ne Geliş ve Kongre Faaliyetleri

Sivas Kongresi'nin düzenlendiği dönem, yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, Anadolu'da istikrarsızlığın yaşandığı dönemdir. Böyle bir dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına uyarak Sivas'a hareket etmek de vatanseverliğin yanında ciddi bir de cesaret gerektirmektedir. İşte böyle bir durumda Niğde'den delege seçilen Mustafa Bey ve Halit Hami Bey, Sivas'a gitmek için yola çıkmıştır.

Mustafa Bey'in durumu Halit Hami Bey'e göre daha karışık görünmektedir. Babası vefat etmiş olduğu için evin geçimini Mustafa Bey sağlamaktadır. Onun Sivas'a hareketi sırasında evden ayrılırken annesinin:

-*Mustafa çoluk çocuk ne olacak? Sorusuna cevabının;*

-*Anne vatan elden gidiyor. Ne çoluk çocuğu olduğu nakledilmektedir* (Ali Süel, kişisel görüşme, 14 Şubat 2012).

Halit Hami Bey ise kongreye gelişlerini şu şekilde anlatmaktadır:

"Anadolu o zamanlar kaynaşıyordu. Kimsenin belli bir ülküsü yoktu. Bu, gerçekten bir çözüme, dağılma havasıydı. Toprak acı çiçekler açıyordu. Toprağın sahipleri köylüler, içten içe kaçınılmaz bir kaderin yaklaştığını duyuyorlardı. Birdenbire bir umut ışığı parladı; Sivas Kongresi'ne delege çağırıyorlardı.

Biz o zaman gençtik; babalarımız, komşularımız, büyüklerimiz, idarecilerimiz, ne olursa olsun bizi böyle bir maceraya salıvermek istemezlerdi. Diri diri gömülmek veya büyük bir şeref ile ölüp yaşamak! Biz kalbimizde, damarlarımızda belli belirsiz gelecek ezgisinin çağılısını duyuyorduk. Üç arkadaş² kaçıp Sivas'a gitmeye karar verdik. Araba, at bulamadık. Kayseri'ye kadar yaya yürüdük. Sonra duyduk; büyüklerimiz demişler ki: Bunlar asılmaya mı gidiyor?" (Arıburnu, 1997:64).

¹ Bu önergelerden ilki Bor kazasının Ortaköy karyesinin, yeniden ihdas olunacak yüz elli nahiye meyanına ithaline dairdir (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 10, B. 9: 312 ve C. 10, B. 13: 397), İkinci önerge Bor kasabasında müteşekkil Zürra ve Tüccar Bankasına Ziraat Bankasının muavenet etmesi temenniyatına dairdir (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 16, B. 85: 124, 129). Son önerge ise İtfaiy cürüm adlı teklif kanunisinin Adliye Encümenince tercihan tetkiki hususunu içermektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 26, B. 114: 82).

² Halit Hami Bey'in üçüncü arkadaş olarak bahsettiği kişinin aynı bölgeden geliyor olmaları nedeniyle Nevşehir delegeşi Hacı Osman Efendi (Dellalzade) olma ihtimali yüksektir.

Niğde-Kayseri arası bugünkü kara yolu bağlantısına göre hesap edildiğinde yaklaşık 130 kilometredir. Delegelerin daha kestirme yollar takip ettiği düşünüldüğünde bile en az 90-100 kilometrelik bir yolu yürüdükleri varsayılabilir. Bu, Halit Hami ve Mustafa Beylerin duyduğu vatan aşkını göstermesi açısından önemli bir noktadır.

Kongre, 4 Eylül 1919 tarihinde o zaman lise olarak kullanılan – şimdi ise Kongre Müzesi olan – binada açılmıştır. Toplam 38 delegenin katıldığı kongrenin açılışında Mustafa Kemal Başkan seçilmiştir. Delegeler açılışta vatanın kurtuluşu ve milletin mutluluğundan başka hiçbir kişisel amaç izlemeyeceklerine, mevcut siyasi partilerden hiçbirinin amaçlarına hizmet etmeyeceklerine dair yemin etmişlerdir. (Kocatürk, 2005: 2). Bu durum kongreye katılan delegelerin şahsi hırslardan uzak olduğunu ve saf memleket sevdası ile dolu olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Kongre tutanakları incelendiğinde Halit Hami Bey ile Mustafa Bey'in ortak hareket ettikleri gözlenmektedir.

İkisinin de imzaladığı iki taktir kongreye verilmiştir. Bu taktirlerin ikisi de 7 Eylül Pazar günü Üçüncü İçtima-i Umumide verilmiştir. İlk taktir iki maddeden oluşmaktadır. Birinci maddede İstanbul hükümetin ve İngilizlerin siyasi ve askeri olarak kongreye müdahale edeceklerine dair duyuların alındığı bildirilerek, herhangi bir müdahalenin milli maksadı söndürmesinden endişe edildiği dile getirilmiştir. Bu nedenle kongredeki müzakerelerin hızlandırılması ve seri bir şekilde kararların istenmiştir. (İğdemir, 1999: 31).

İkinci maddede ise dış siyaset ile ilgilidir. Bilindiği üzere Sivas Kongresi toplandığında, Osmanlı ile İtilaf Devletleri arasında barış antlaşması henüz imzalanmamıştır. Halit Hami ve Mustafa Beylerin de içinde bulunduğu delegeler İstanbul hükümetinin bu anlaşma sırasında İngilizlere boyun eğeceğini dile getirerek takip edilecek dış siyasetin kongrede konuşulması ve dış siyaset ilkelerinin belirlenmesini istemişlerdir. Taktir kongre heyeti tarafından encümene havale edilmiştir (İğdemir, 1999: 31-32).

İkinci taktir yine aynı konuyla ilgilidir. Mazhar Müfit Bey ve arkadaşlarının dâhili ve harici siyaset ile ilgili vermiş oldukları taktirin bazı maddelerinin görüşülmesinin encümen kararından sonraya bırakılmasını istemişlerdir. Bu istek çoğunluk tarafından kabul edilmiştir.

İkilinin son faaliyeti ise Temsil Heyeti seçimi sırasında olmuştur. İki Niğde delegesinin de içinde bulunduğu on beş kişilik bir grup Temsil Heyeti üyelerinin belirlenmesi için bir taktir vermiştir. Taktirde altı kişi Temsil Heyeti üyesi olarak önerilmiştir. Bu kişiler arasında Mustafa Bey'in de ismi vardır. Taktir, çoğunluk oyu ile kabul edilmiştir (İğdemir, 1999: 102-103).

Görüldüğü üzere Mustafa Bey ve Halit Hami Bey arasında sıkı bir uyum vardır. Bu uyum sayesinde Mustafa Bey, Milli Mücadeleyi yönlendirecek olan Temsil Heyeti'ne seçilmeyi başarmıştır.

Kongre Sonrası

Kongrenin nihayete ermesinin ardından delegeler memleketlerini dönmüş olmalıdır. Fakat Heyet-i Temsiliye çalışmalarına devam etmiştir. Mustafa Bey'de Heyet-i Temsiliye çalışmalarına katılmak için Sivas'ta kalmıştır.

Heyet-i Temsiliye tutanakları incelendiğinde Mustafa Bey'in bir defa söz aldığı görülmektedir. Meclis-i Mebusan'ın nerede açılması gerektiği meselesi görüşülürken söz alan Mustafa Bey, İstanbul'un artılarını ve eksilerini dile getirmiştir (İğdemir, 1989: 7).

Tutanaklara bakıldığında Mustafa Bey'in toplantılarda pek fazla yer almadığı anlaşılmaktadır. Temsil Heyeti'nin 16 kişi olması gereken kadrosu kongreden sonra azalmaya başlamıştır. Bazı heyet mensupları Sivas'a ve Ankara'ya gelemeyen, bazıları da Mebusan Meclisi'ne milletvekili seçildiği için İstanbul'a gitmiştir (Kocatürk, 2002: 37). Sivas'a gelme konusunda dahi sıkıntılar yaşamış olan Mustafa Bey'in Sivas'ta uzun süre ikametinin ailevi nedenlerden dolayı zor olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Mustafa Bey'in çalışmalarda fazla yer almayarak Niğde'ye dönmek zorunda kalmış olma ihtimali üzerinde durulması gerektiği kanaatindeyiz.

Sivas Kongresi'nden sonra Niğde'ye dönen Mustafa Bey, sürekli olarak Heyet-i Temsiliye adına çalışmıştır (Denizli, 1996: 167).

Kongre'nin bitimini müteakip Niğde'ye dönen Halit Hami Bey ise daha aktif görevlerde yer almıştır. Pozantı'da Fransızlara karşı gönderilen kuvvetlerin organizasyonlarında görev alarak büyük faydalar sağlamıştır (Koç, 2009: 62).

Sonuç

Mustafa ve Halit Hami Bey'ler, Milli Mücadelemizdeki kahramanlardan yalnızca ikisidir. Kitap sayfalarında kalanlar gibi isimleri unutulmuş olan pek çok kahramanlarımız da vardır. Günümüzde ideal boşluğu yaşayan gençliğimize örnek olacak pek çok şahıs unutulmuş yahut unutulmak üzeredir.

Büyük devletlerin, sağlam hafızaları olmak zorundadır. Tarihi iyi hatırlamak, günümüzde yapılacak hataları asgariye indirecektir. Milli Mücadele'nin başlamasından sonra vatan evlatları, milli çağrıya uyarak Mustafa Kemal liderliğinde toplanmıştır. Milli Mücadele'yi tekrar yaşamamak için tedbirler almak ne kadar gerekliyse, bu mücadelede canlarını ortaya koyan kahramanları da unutturmamak o kadar gereklidir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Türk evladı ecdadını tanıdıkça büyük işler yapabilmek için kendinde kuvvet bulacaktır*” sözü çerçevesinde gençlerimize ecdadımızı tanıtmak ve onların ufuklarını açmak en büyük görevimiz olmalıdır.

Mustafa ve Halit Hami Beyler gibi şahısların ve ideallerinin gençliğimize örnek olması en büyük arzumuzdur. Kendilerini ve ülkemizin kuruluşunda emeği geçmiş bütün kahramanlarımızı saygı ile anıyoruz.

KAYNAKLAR

- Arıburnu, K. (1997). *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atatürk, M. K. (2000). *Nutuk 1919-1927*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Denizli, H. (1996). *Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Doğanay, R. (2004). “Sivas Kongresi'ni Engelleme Çabaları ve Ali Galip'in Misyonu”. *Sivas Kongresi II. Uluslararası Sempozyumu*. 2 Eylül 2003 Sivas (s. 197-209). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- İğdemir, U. (1989). *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İğdemir, U. (1999). *Sivas Kongresi Tutanakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kocatürk, U. (2002). “Erzurum, Sivas ve Ankara'da Heyet-i Temsiliye Kadrosu”. *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sivas Kongresi Sempozyumu*. 2-4 Eylül Sivas (s. 35-39). Sivas: Siskav.
- Kocatürk, U. (2005). “Milli Mücadele'de Sivas Kongresi”. *Sivas Kongresi III. Uluslararası Sempozyumu*. 2-3 Eylül 2004 Sivas (s. 1-3). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Koç, E. M. (2009). *Milli Mücadelede Niğde*. Niğde: Niğde Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923 C. III*. (1995). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 16, Birleşim 85.
- TBMM Zabıt Ceridesi*. Cilt 17, Birleşim 95.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 19, Birleşim 14.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 26, Birleşim 114.